

A KIS PERÉRTÉKŰ ÜGYEK TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

HORVÁTH E. Írisz

tudományos segédmunkatárs (PPKE JÁK)

1. Bevezetés

A magyar történelemben, a magyar polgári igazságszolgáltatás történetében az államhatalom teljes kiépülése, az állami törvénykezés egyeduralkodóvá válása és a jogágak szétválása után beszélhetünk a polgári és büntetőeljárás és igazságszolgáltatás különválásáról, mely a XIX. század kezdetén történt.¹ A reformkor a polgári igazságszolgáltatás kapcsán is újításokat hozott, mely legfőképpen az anyagi és alaki magánjog szétválasztásában öltött testet.² Ennek egyik első, kezdeti lépéseként – többek között – sor került a kis értékű követelések perbeli érvényesítésének külön szabályozására. E külön szabályozás feltehetőleg kettős cél szolgált: egyrészt igyekeztek a pertárgy értékére tekintettel lenni és ennek alapján egy gyorsabb eljárást meghonosítani, másrészt a jogalkotó nagy valószínűséggel felismerte azt, hogy a kis értékű követelések perbeli érvényesítése, mint eljárás kitűnő lehetőséget ad arra, hogy egyes eljárásjogi intézményeket „kipróbáljon” és azok bevétele után adott esetben az egész polgári eljárásjog vonatkozásában érvényre jussanak. E célokat szolgálták tehát a reformkorban megjelent, főként a kis értékű követelések bíróság előtti érvényesítésére irányuló eljárások, melyeket az írásbeliség, a bírói meghagyások, a széleskörű jogorvoslati lehetőségek, valamint a perben eljáró bíró aktív szerepének korlátozása érdekében vezettek be, elindítva ezen pertípust az önállóvá válás útján.³

A jelen tanulmány a magyar polgári igazságszolgáltatás ezen időponttól kezdve – első látásra viszonylag egyenes fejlődési ívet maga mögött tudó – történetének be-

¹ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet. 2.*, javított kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 361.

² Vö. HERCZEGH Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Ötödik átdolgozott kiadás. Budapest, Franklin Társulat, 1896. 3.

³ VINKLER János: *A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig*. Pécs, Dunántúli Egyetemi Nyomdája, 1927. 715.

mutatásával jut el egészen a napjainkban is hatályos, a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény feldolgozásáig. E törvényben a novellák és a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának határozatai nyomán újabb és újabb szabályok születtek a perhatékonyság érdekében a kis perértékű ügyekre. Az egyes törvények nyomán születő eljárások kiválasztása kapcsán törekedtem azt szem előtt tartani, hogy melyek azok az eljárások, amelyek a ténylegesen alacsony pertárgyérték, illetve adott esetben az eljárás típusa okán figyelmet érdemelnek. A tanulmányban azonban nem kerül feldolgozásra a Pp. 2008. évi novelláris módosítása nyomán 2009. január 1-jétől hatályos, a Hatodik részben található új szabályozás, mely a „Kisértékű perek” címet viseli.

2. A szóbeli perek bíróságai

A magyar bírósági eljárásokat a középkorban alapvetően a szóbeliség és a nyilvánosság jellemezte, melyben a tárgyalási elv meglehetősen széles körben érvényesült, így – ahogy arra Hajnik rámutat – a per tulajdonképpen nem a bírói döntésen alapult, hanem sokkal inkább a peres felek „valóságos jogi küzdelme” volt.⁴ Ezt azonban a későbbi évszázadokban, különösen a XIV. századtól kezdve egyre inkább felváltották az írásbeliségen alapuló eljárások, és a bírák is egyre aktívabb szerephez jutottak a jogviták eldöntésében.⁵ A változás okát Herczegh három tényezőben jelölte meg: egyrészt azon történelmi sajátosságban, hogy a XVI. század második felétől megjelent az abszolút uralkodó eszményképe, aki e minőségében – természetesen – jogosult volt arra is, hogy az egyes eljárásokat befolyásolja, azaz a bírák részére konkrét utasításokat adjon a per menetét, illetőleg a per kimenetelét illetően. Az írásbeliség elterjedésének második oka leginkább a bírák személyében rejlett, ugyanis a bírák nagy része a XVI–XVII. századokban osztrák vagy német jogi egyetemen tanult és onnan hazatérve az osztrák, illetőleg a német eljárás sajátosságait, így különösen az írásbeliséget tartották elfogadhatónak és igyekeztek ennek megfelelően eljárni. Az írásbeliség térnyerésének harmadik tényezője a II. József által 1785-ben kibocsátott perrendtartás volt, mely az írásbeliségen alapult és – noha II. József halála után hatályát veszítette – a gyakorlatban fennmaradt még jó néhány évtizedig.⁶ A szóbeliség természetesen nem halt ki teljesen a XIX. század kezdetére Magyarországon, azonban meglehetősen háttérbe szorult: szóbeli perek csak a legalsóbb szintű bíróságokon éltek az írásbeli perek mellett.⁷ Ennek okán az e területen megjelenő reformkori törekvések egyik fő célja volt a szóbeliség újbóli térnyerésének biztosítása, mely azonban a bírósági szervezetrendszer fogya-

⁴ HAJNIK Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád- és a Vegyes-házi királyok alatt*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899. 215–216.

⁵ HAJNIK i. m. 222–227.; MAGYARY Géza – NIZSALOVSZKY Endre: *Magyar polgári perjog*. Harmadik kiadás. Budapest, Franklin Társulat, 1939. 27.

⁶ HERCZEGH Mihály: *Magyar polgári törvénykezési rendtartás*. Ötödik átdolgozott kiadás. Budapest, Franklin Társulat, 1896. 7–9.; Vö. még VINKLER i. m. 715.

⁷ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. 158.

tékosságai és a megfelelő anyagi feltételek hiánya miatt nem kerülhetett általánosan, azaz az összes polgári per vonatkozásában bevezetésre.⁸

Nem meglepő tehát, hogy a reformkor csúcspontján, 1836-ban elfogadásra került egy jogszabály, melynek homlokterében a szóbeli eljárás állt, igaz csak az alacsony pertárgyértékkel bíró ügyekben. A reformkori jogalkotás – jelen tanulmány szempontjából – talán legnagyobb eredményének tekinthető tehát az 1836. évi XX. törvénycikk a szóbeli perek bíróságáról, melyben a jogalkotók hatvan forintban határozták meg a kis perértékű ügyek értékhatárát. E pertárgyérték alatt a bíróság egy egyszerűsített, gyorsított eljárás keretében járt el, mely mindenképpen elősegítette a törvénycikk létrehozása során kitűzött cél megvalósulását, azaz a felek tehermentesítését és a perköltések csökkentését.

A szóbeli perek szabályozásából kiderül az eljárás lényege és a rendes perekthöz való eltérése:⁹ a felek számára nyújtott viszonylag gyors jogvédelem biztosítása révén a jogalkotó a kisebb pertárgy vonatkozásában indult eljárások körében igyekezett növelni a hatékonyságot. Hogy ezt milyen eredménnyel tette, arról viszonylag csekély információval rendelkezünk. Ám az eljárás időtállóságára utalhat, hogy több mint 30 éven át hatályban volt a törvénycikk és az 1868. évi polgári törvénykezési rendtartásban rögzített, a kis értékkel bíró követelések érvényesítése kapcsán alkalmazandó sommás eljárás számos ponton azonosságot, hasonlóságot mutat a szóbeli bíróságok eljárásával, azaz a jogalkotók tovább építettek erre az eljárásra és alkalmasnak találták arra, hogy a XIX. század második felében is alapot nyújtson az érintett jogviták elbírálása kapcsán.

3. A polgári törvénykezési rendtartás

A törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk – bár alapvetően nem szánták hosszú időre – mintegy ötven éven át volt alkalmazandó. A rendtartás alapvető újításokat nem hozott a polgári peres eljárások kapcsán, viszont érdeme, hogy a rendes és a különös eljárásokat is szinte minden részletre kiterjedően szabályozta és ezáltal oldott a korábbi nagyfokú jogbizonytalanságon.¹⁰ A törvénycikk által létrehozott polgári peres eljárásról megalkotói is tudták, hogy nem korszerű, csupán a kiegyezés utáni alkotmányos rendet kívánták általa helyreállítani.¹¹ Ennek nyomán rengeteg panasz, bírálat érte, különösen az általa kialakított jogorvoslati rendszer kapcsán.¹²

A törvénycikk által meghonosított sommás eljárást alapvetően a szóbeliség és közvetlenség elve hatotta át első fokon, s az eljárás jog korábbi jellemzője, az írásbeliség csak a jogorvoslati eljárás során érvényesült. Ezzel szemben a törvénycikk által szintén

⁸ MAGYARY–NIZSALOVSKY I. M. 29.

⁹ VINKLER I. M. 717.

¹⁰ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA I. M. 233.

¹¹ Vö. SÁRFFY ANDOR: *Magyar polgári perjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1946. 24.

¹² BÓNIS–DEGRÉ–VARGA I. M. 235.

szabályozott rendes eljárás az akkoriban hagyományos modellt, azaz az írásbeliség modelljét követte.¹³

A polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk 91. §-a alapján két eljárást honosított meg a magyar polgári igazságszolgáltatás történetében: a sommás és a rendes eljárást. E két eljárástípus közötti elhatárolást a sommás eljárás körének meghatározásával rögzítette a jogalkotó.

A jogalkotó az 1868. évi rendtartással bevezetett eljárás kapcsán a „sommás eljárás” elnevezéssel élt. Ezen elnevezéssel a gyors eljárásokat illették: először az 1802. évi XXIII. törvénycikk, majd az 1807. évi XIII. törvénycikk használta ezt a kifejezést. Ahogy arra Magyary és Nizsalovszky rámutat, az elnevezés tartalma a magyar polgári eljárásjog történetében több alkalommal változott, de minden esetben egy-egy gyors, a rendes eljárástól eltérő, rendkívüli eljárást illelték vele.¹⁴

3.1. Sommás eljárás az 1868. évi. LIV. törvénycikk alapján

A sommás per kapcsán leszögezhető, hogy annak alapjául, illetve mintájául sok kérdésben az 1836. évi XX. törvénycikk által létrehozott szóbeli per szolgált.

A sommás eljárás legfőbb jellemzője tehát a gyorsaság volt. A jogalkotó ugyanis számos olyan rendelkezést illesztett be a törvénycikk rendelkezései közé, melyek – az alaposság sérelme nélkül – alkalmasak az eljárást gyorsabbá tenni: mint a rövidebb határidők rögzítése, a jogorvoslati lehetőségek bizonyos fokú korlátozása, valamint az ítélet azonnal meghozatala és kihirdetése.¹⁵

A gyorsaságot irányozta elő a kevésbé formalizált eljárás, melyben a szóbeliség, mint eljárási karakter nagy szerepet kapott, ennek megfelelően a felperes jogosult volt keresetlevelét szóban is előterjeszteni és maga a tárgyalás szóbeli és nyilvános volt, s a periratok alakszerűsége sem volt megkívánt.¹⁶ Mindezt egy viszonylag aktív, a per vezetését a kezében tartó bíróval kívánták elérni, akinek törvényi kötelessége volt az igazság, a tényállás felderítése és tisztázása: e célból a felekhez és a tanúkhöz annyi kérdést intézhetett, amennyit szükségesnek tartott. [117. §] A bizonyítás keretében a szabad bizonyítás elve érvényesült, így a felek tanú, szemle, szakértő, becsüs, megkeresés útján is, de még eskü által is bizonyíthatták állításaikat. [119–123. §] Ha felek között nem jött létre egyezség, a bíróság a tényállás felderítése után berekesztette az eljárást, s nyomban ítéletet is hozott. Az ítéletben foglalt kötelezettségek teljesítésére legfeljebb nyolc napot engedélyezhetett a bíróság. [124. §]

¹³ FODOR Ármin – MÁRKUS Dezső: *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve*. II. kötet. Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1894. 3.

¹⁴ Vö. MAGYARY–NIZSALOVSZKY i. m. 610–611.

¹⁵ APÁTHI István: *Polgári törvénykezési rendtartás, az 1868. LIV. t.c.z., úgy az ezt módosító és kiegészítő törvények s rendeletek alapján, egyenlő tekintettel az elmélet és gyakorlat igényeire*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1872. 114–115.

¹⁶ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 233.

3.2. Községi bíraskodás az 1868. évi LIV. törvénycikk alapján

A törvénykezési rendtartás a községi bíraskodásra vonatkozóan külön, egyszerűbb szabályokat rögzített a Kilenczedik Czim I. Fejezete alatt, mely szabályozás célja nyilvánvalóan egyrészt a bíróságok tehermentesítése, másrészt pedig a kis perértékű ügyekben való eljárás egyszerűsítése, gyorsítása volt.

A községi bíraskodás hatáskörébe tartozott a községi lakosoknak 30 forint értéket meg nem haladó személyes kereseteinek elbírálása. A községi bíraskodás hatáskörébe tartozó ügyekben a községi bíróság mint egyzetető békebíró járt el, s ennek megfelelően kérelemre az eljárásban résztvevő feleket személyes megjelenésre maga elé idézhette. [476. §] Idézés esetén kötelező volt a felek megjelenése a községi bíróság előtt. [479. §] Amennyiben mindkét fél megjelent a bíróság előtt, a bíróságnak meg kellett kísérelnie egyezséget létrehozni a felek között. Ha létrejött az egyezés a felek között, a bíróság ennek tényét jegyzőkönyvbe vette és az egyezés végrehajthatóvá vált. [477. §] Ha a bíróság egyezsége való törekvése sikertelen maradt, de a felek hajlandóak voltak magukat alávetni a községi bíróság ítélezésének, akkor a bíróság a sommás eljárás fent ismertetett szabályai szerint járt el és hozott ítéletet, mely azonnali foganatosítására a törvény az esküdt vagy a jegyző kiküldésével adott lehetőséget, ugyanis az ítélet ellen fellebbezésnek nem volt helye. Az ítéletben elmarasztalt fél számára azonban „a törvény rendes útja”, azaz a rendes eljárás megindításának lehetősége nyitva állt. Amennyiben valamilyen ok folytán a felek nem kötöttek egyezséget és nem fogadták el a községi bíraskodást, illetőleg ha a szabályszerűen idézett fél nem jelent meg, a bíróság ennek tényéről hivatalos bizonyítványt állított ki, mely feljogosította az eljárás kérelmezőjét (felperest) arra, hogy az 1868. évi LIV. törvény szerinti rendes eljárást indítson. A bizonyítvány hiányában ugyanis a rendes bíróság elutasította a keresetet. [480. §]

4. A kisebb polgári peres ügyekben való eljárás

A kisebb polgári peres eljárások kapcsán új szabályok jelentek meg az 1877. évi XXII. törvénycikk révén, mely egy jellemzően szóbeli eljárást hozott létre, ahol a közvetlenség és a nyilvánosság elve nagy szerepet kapott. [37. §] Vaszy rámutat, hogy ez a felek érdekében állt, ugyanis a közvetlen, szóbeli érintkezés megkönnyítette mind a feleknek, mind a bíróságnak a tényállás tisztázása vonatkozásában fennálló kötelezettségének teljesítését, a nyilvánosság biztosítása révén pedig a bírót a jogalkotó erkölcsileg kötelezte a részrehajlástól való tartózkodásra, védelmet biztosítva ezáltal is a felek számára.¹⁷

A jogalkotó a kisebb polgári peres ügyek vonatkozásában első fokon két eljáró fórumot jelölt meg: vagy a községi bíraskodás keretében bírálták el a jogvitát, vagy a felek illetőségétől függően a járásbíró, szolgabíró, illetőleg a békebíró járt el. A községi bíraskodás keretében, azaz némiképpen alacsonyabb szinten rendeződtek első fokon azok a jogviták, ahol a pertárgy értéke nem haladta meg a 20 forint összeget. [14. §]

¹⁷ VASZY György: *Eljárás a kisebb polgári peres ügyekben*. Budapest, Franklin-Társulat, 1908. 5.

A jogalkotó a kisebb polgári peres ügyek kapcsán kifejezetten figyelemmel volt a forgalmi viszonyokra és a járás területi nagyságára, hiszen ahol élénkebb a forgalom, illetve nagyobb a terület, nyilvánvalóan több iparos is tartózkodott, így feltehetőleg több per is indult.¹⁸ A megyékben eljáró szolgabíró csak akkor járhatott el a kisebb polgári peres ügyekben, ha erre külön felhatalmazása volt. Erre a felhatalmazásra a jogalkotó rendelkezése értelmében az igazságszolgáltatás gyorsítása érdekében kerülhetett sor, ám figyelemmel kellett lenni arra, hogy a felhatalmazás következtében a szolgabíró ne hátráltassa közigazgatási eljárásokat. További feltétel volt a szolgabíró személyével szemben, hogy jogot végzett, illetőleg elméleti bírói vagy jogtudományi államvizsgát tett, vagy már bírói hivatalt viselt személy legyen. [2. §]

Az 1868. évi rendtartás mintájára alapult a kisebb polgári peres ügyekben az eljárás, így az eljárás gyorsítását és a kevésbé formalizált voltát e körben is igyekeztek érvényre juttatni, így a felperes keresetét – avagy ahogy a törvénycikk fogalmaz „panaszát” – szóban és írásban is előterjeszthette, s amennyiben az több, különböző jogalpból származó és különböző tárgyú követelést is tartalmazott, azonban a felek személye megegyezett, a bíróság az összes követelés elbírálására jogosult volt. [28. §] A szóban előterjesztett panaszt a bíró sajátkezűleg vette minta szerinti panasz-jegyzőkönyvbe. Az írásban előterjesztett keresetlevelekkel szemben két követelményt támasztottak: rövideg és világosság. A beérkezett keresetleveleket a bíróság érkezési sorrendben iktatta és intézte el.¹⁹

A bíró a panasz hozzá való beérkezése után az ügyet megvizsgálta és amennyiben úgy ítélte meg, hogy annak elbírálására az 1877. évi XXII. törvény alapján hatáskörrel és illetékességgel rendelkezik, a panasz tárgyalására a lehető legkorábbi időpontra határnapot tűzött, ellenkező esetben visszautasító végzést hozott, melyet a rövid írásba foglalás után azonnal, de legfeljebb 8 napon belül kézbesített a felperesnek. [29. §]

A bíróság a feleket az ügy tárgyalására rendszerint írásban idézte. A tárgyalás szóbeli, közvetlen és nyilvános volt. [37. §] A kisebb polgári peres ügyekben is a tárgyalási elv érvényesült, azaz a per eldöntéséhez szükséges adatokat és bizonyítékokat a felek voltak kötelesek szolgáltatni. A bizonyítás eszközei a jogalkotó rendelkezése szerint a következők voltak: beismerés, okirat, tanúvallomás, szakértők véleménye és bírói szemle. [19. §, 44. §]

A tárgyalási elvet némiképp áttörte a jogalkotó a kisebb polgári peres ügyek kapcsán a szemle és a szakértői vélemény esetében, feltehetőleg ezen bizonyítási eszközök viszonylagosan objektív volta okán. Az 1877. évi XXII. törvénycikk ugyanis lehetővé tette, hogy a bíróság akkor is elrendelje az előtte folyó eljárásban a bírói szemlét vagy szakértő meghallgatását, ha a felek ezt nem kérték. [49. §]

A kisebb polgári peres ügyekben a jogalkotó a bírák kötelezettségévé tette, hogy a felek meghallgatása után és annak nyomán próbálják meg a feleket egyezsége bírni. Amennyiben az eljáró bíró e törvényi „igyekezete” sikerrel járt, ennek tényét a tárgyalási jegyzőkönyvbe felvették. [42. §]

¹⁸ VASZY i. m. 9.

¹⁹ VASZY i. m. 36.

Amennyiben az eljáró bíró nem tudta egyezsége bírni a feleket és további bizonyítás nem volt szükséges, illetőleg a bizonyítási eljárás lefolytatása után a bíróság a kisebb polgári peres ügyekben ítélettel döntött. Az ítéletben meghatározott kötelezettség teljesítésére a jogalkotó nyolc napos teljesítési határidőt szabott meg. [43. §]

A kisebb polgári peres ügyekben folytatott bírósági eljárás szabályai a községi bíráskodás keretein belül némiképp egyszerűbbek voltak, azaz az eljáró bírák valamelyest nagyobb mozgástérrel bírtak, mint a községi bíráskodás alá nem tartozó ügyekben: ezt nyilvánvalóan a pertárgyérték alacsonyabb volta, illetőleg az ügyek egyszerűbb volta indokolta. Ennek megfelelően a szabad bizonyítás elve alapján a jogalkotó a községi bírák szabad mérlegelési jogkörébe utalta, hogy egy-egy ténykörülmeny valódiságát vagy valótlanságát a tárgyalás és a bizonyítás összes eredményének mérlegelése alapján hogyan ítélik meg, illetve azt is, hogy a felek beismerésének – ha azt később vissza is vonták – milyen joghatályt tulajdonítanak. [18. §]

A községi bíráskodás keretében lefolytatott kisebb polgári peres ügyekben – az azon kívül folytatott ügyekkel ellentétben – eskü által történő bizonyításnak nem volt helye, azonban a tanúk és a szakértők – eskü helyett – lelkiismeretükre való hivatkozás mellett kézzel erősíthették meg vallomásukat. A kézzel erősített vallomás gyakorlatilag Vaszy szerint egy „*ünnepélyes fogadalom a tanú, vagy szakértő részéről, hogy az ügyben, mely felől kikérdezett, igazságosan, pártatlanul, legjobb meggyőződése és lelkiismerete szerint vallott*”.²⁰ Ez a „megerősített vallomás” a jogalkotó rendelkezése szerint az esküvel egyenlő erejű volt. [19–20. §]

Az 1877. évi XXII. törvénycikk által létrehozott eljárás legnagyobb újítása tehát az volt, hogy a kis értékű követelések perbeli érvényesítését visszautalta a községi bíróságok hatáskörébe. Ez azonban – ahogy arra Bónis, Degré és Varga utal – inkább csak a bíróságok tehermentesítése okán volt előrelépés, az ítélkezésen, illetőleg annak szakszerűségén semmit sem változtatott.²¹

5. Sommás eljárás az 1893. évi XVIII. törvény alapján

5.1. A törvény létrejöttének előzményei

Az ideiglenesnek szánt 1868. évi polgári törvénykezési rendtartás nyomán létrejött polgári eljárásjog gyökeres átalakítása régóta dédelgetett álma volt a jogalkotóknak és a jogalkalmazóknak is. Ennek egyik első realizálódása volt az 1877-ben megalkotott, a kisebb polgári peres ügyekre vonatkozó eljárási szabályrendszer, melyet az 1893. évi XVIII. törvénycikk követett a sommás eljárásról. E törvénycikkkel jött létre tulajdonképpen a modern polgári per Magyarországon, mely a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság talaján állott.

A lényeges újítások mellett azonban a Plósz Sándor hosszas előkészítő munkája nyomán megalkotott sommás eljárásról szóló törvénycikk nem tekinthető önálló, magában zárt, egész rendszert alkotó jogszabálynak, hiszen az általa létrehozott eljárás szabályai

²⁰ VASZY i. m. 25.

²¹ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 235.

több helyen is visszautalnak az 1868. évi LIV. törvénycikkre és az 1881. évi LIX. törvénycikkre.²²

5.2. A sommás eljárás

A sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk a korábbi hatásköri szabályokat felülírta, így több olyan ügytípus került sommás elbírálás alá, ami korábban nem tartozott e körbe és több korábban sommás eljárás alá tartozó ügyben a rendes eljárási szabályok voltak alkalmazandóak.²³ A járásbíróságok hatáskörébe tartozó sommás eljárások körébe meglehetősen sok pertípus tartozott. A sommás eljárás – igen széles – alkalmazási körét tovább bővítette a jogalkotó a különféle, kereskedelmi, gazdasági jogviszonyokból eredő követelések²⁴ érvényesítésére is.

A sommás eljárásban tartott tárgyalások szóbeliek és nyilvánosak voltak. Az eljárás szóbeli karakterét volt hivatott erősíteni, hogy a szóbeli előadás helyett nem volt szabad az iratok tartalmára hivatkozni, sőt az iratok felolvasását is csak akkor tartották megengedhetőnek, ha szó szerinti tartalmuk volt fontos. [25. §] A sommás ügyek tárgyalásának kezdetén a bíróság felhívta a felperest, hogy adja elő keresetét: ennek során a felperes nem volt kötve az idézéssel közölt kereset tartalmához, a bíróság azonban az alperes kérelmére a felperes költségére elhalasztotta a tárgyalást, ha úgy ítélte meg, hogy a felperes által előadott kereset kapcsán az alperes nem tudott kellőképpen felkészülni és emiatt nem tud a kereset vonatkozásában nyilatkozni. [26. §]

A sommás eljárásban eljáró bíróság – ha úgy ítélte meg, hogy az előtte folyó jogvita megérett a döntésre – a tárgyalást bezárta és ítélettel határozott. Lehetőség volt ún. elkülönített végítélet meghozatalára is, ha a bíróság előtt egyesített perek közül csupán egy volt alkalmas a döntésre. [102. §]

A sommás eljárásban született ítéletekkel szembeni rendes jogorvoslat a fellebbezés volt, mely esetében a járásbíróság döntése ellen az illetékes törvényszék, a budapesti és pestvidéki törvényszékek területéhez tartozó járásbíróságok felett, ha ezek mint kereskedelmi bíróságok jártak el, a budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék döntött másodfokon. A fellebbezési bíróság háromtagú tanácsban ítélkezett.²⁵ [125. §]

²² FRANK Sala: A polgári törvénykezési rendtartás mai érvényében. Budapest, Franklin-Társulat, 1895. 21.

²³ Vö. TELLER Miksa: Az 1893:XVIII. tcz. visszaható ereje kikötött sommás eljárás esetén. *Jogtudományi Közöny*, 1895/46. 364.; BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 236.

²⁴ Ennek megfelelően a sommás eljárás alá, így a járásbíróságok hatáskörébe tartoztak az a kereskedelmi törvény 258. § 1., 2., 3. és 4. pontjaiban, továbbá a 259. § 1., 2., 3., 6. és 7. pontjaiban, valamint a 260. és 261. §-aiban felsorolt ügyletekből felmerülő keresetek, illetve azon keresetek, melyek egyfelől kereskedő között, másfelől cégvezetője, kereskedelmi meghatalmazottja vagy kereskedősegédje között ezen viszonyból származtak, a mennyiben az 1884:XVII. tc. szerint nem tartoznak az iparhatóság hatáskörébe, úgyszintén azon keresetek is, a melyek a cégvezetőnek vagy kereskedelmi meghatalmazottnak harmadik személyek iránti felelősségéből a kereskedelmi törvény alapján keletkeztek; emellett az ipari és kereskedelmi mustra és minta törvényes oltalmára nézve fennálló szabályoknak, valamint a szabadalmi jognak megsértéséből felmerülő kártérítési keresetek, illetőleg a védjegyek oltalmáról szóló 1890:II. tc. alapján indított kártérítési keresetek.

²⁵ Kereskedelmi ülnök nem vehetett részt másodfokon az ítélkezésben. [125.§]

A jogalkotó egy új perorvoslati lehetőséget honosított meg a sommás eljárás keretében a felülvizsgálat megteremtésével. E perorvoslati forma – talán éppen az újdonsága révén – számos vitára adott okot, különösen azért, mert általa megjelent a tény- és jogkérdés elhatárolásának kérdése, mely mind a jogkeresők, mind pedig a jogalkalmazók számára nehézséget jelentett.²⁶

Felülvizsgálatnak a sommás eljárásban csak a fellebbezési bíróságok ítéletei ellen volt helye, valamint a járásbíróságok azon ítéletei ellen, melyek esetében kizárt volt a fellebbezés. [180. §]

A sommás ügyekben hozott végzések ellen lehetőség volt a felfolyamodás igénybevételére, erre azonban az 1881:LIX. törvénycikk rendelkezései voltak alkalmazandók.²⁷

Az 1893. évi XVIII. törvénycikkkel létrehozott eljárás tehát a Hazánkban érvényesülő korábbi pertípusokhoz képest jelentős újításokat hordozott magában, így a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság elvének, valamint a bizonyítékok szabad mérlegelésének biztosítása, illetve a végrehajtás szabályainak alapos rögzítése révén egy gyors és hatékony eljárást sikerült teremteni, mely egyúttal eleget is tett a kor elvárásainak. E részletes és pontos szabályozás, mely mindenképpen előnyének tekinthető, egyúttal egy negatív dolgot is magában foglalt: a részletekben rejlő lehetőségeket nyilvánvalóan csak az ügyvéddel eljáró felek voltak képesek teljes mértékben kiaknázni, így tulajdonképpen a törvénycikk – látens módon – előnyöket biztosított a vagyonosabb rétegek számára.²⁸

6. 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról

6.1. A törvény létrejöttének előzményei

A sommás eljárásról szóló törvény gyakorlati tapasztalatai alapján megalkotott 1911. évi I. törvénycikk, melyet Plósz Sándor neve fémjelzett, a korábbi polgári eljárásjogot sok tekintetben megreformálta és – főként német és osztrák polgári eljárásjog dogmatikus mintájára, de önálló rendszerben – a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság alapelveivel szötte át.²⁹ A mintegy három évtizeden át tartó előkészítési munkálatok nyomán elkészült polgári perrendtartás 1915. január 1-jén lépett hatályba a polgári perrendtartás életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvény (Ppé.) rendelkezése nyomán. Így a sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk is hatályát veszítette, hisz ahogy Sárffy fogalmaz: „*Hivatását betöltötte és eltávolították, mint építőállványokat, amikor a ház már felépült.*”³⁰

Sajnos azonban a XX. század elejének eseményei Magyarországon is meglehetősen mély nyomokat hagytak, így a háborús, valamint a gazdasági helyzet kihatással volt

²⁶ SZALAY Tamás: Felülvizsgálat a sommás eljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1896/43. 340–341.

²⁷ A felfolyamodás szabályozásának kritikai elemzéséről ld. részletesen ld. F. S.: A »felfolyamodások«-ról az új sommás eljárás szerint. *Jogtudományi Közlöny*, 1895/17. 133–135.

²⁸ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 236.

²⁹ MAGYARY–NIZSALOVSKY i. m. 31.

³⁰ SÁRFFY i. m. 24.

a polgári perrendtartás állapotára is. A nehéz időkben ugyanis a polgári perek száma többszörösére emelkedett, minek következtében szükséges volt több alkalommal is módosítani a törvényt: e módosítások részint a korábbi rendelkezések tökéletesítésére, részint pedig az eljárás gazdaságosságának növelésére születtek, felszámolva ezáltal néhány eljárási garanciát.³¹ Ahogy Sárffy említi: „*Fájdalmas, de szükséges műveletek voltak ezek.*”³²

6.2. Eljárás az 1911. évi I. törvénycikk alapján – a járásbírói eljárás

Az 1911. évi I. törvénycikk nyomán a korábbi sommás eljárást a járásbírói eljárás váltotta fel: ennek szabályai azonban lényegében megegyeztek a sommás eljárás fentebb részletesen ismertetett szabályival. A „sommás” kifejezéssel kizárólag a birtokháborítás kapcsán, az ún. sommás visszahelyezési és határperек esetében találkozhatunk.

A járásbírói eljárás a sommás eljárás mintájára tehát a szóbeliség és közvetlenség elvein alapult, így a felek által szóban előterjesztettek bírtak fő szereppel, míg az írásbeli beadványok „csak” az előkészítés, emlékeztetés, illetőleg a bizonyítás szerepét tölthették be.³³

Az 1911. évi I. törvénycikk által meghonosított járásbírói eljárás – a sommás eljáráshoz hasonlóan – két szakaszra volt bontható: a kereseti követelés és az ellenkérelem előadását, valamint az érdemi tárgyalást előkészítő tárgyalást magában foglaló perfelvételi szakaszt követte az érdemi tárgyalási szakasz. Míg az elsőben a per „létjogosultságát”, addig a második szakaszban az ügyet, azaz a per tárgyát képező magánjogi jogviszonyt vizsgálta az eljáró bíró: e két szakasz világos elkülönítésének oka leginkább abban rejlett – ahogy arra Földes utal –, hogy az első szakaszban kiszelektálódjanak azok az ügyek, melyek esetében esetlegesen már az előkészítő iratok cseréjére sem volt szükség. Ennek megfelelően a perfelvételi tárgyalások viszonylag rövidek voltak, így egy napon jó néhány perfelvételi tárgyalásra sor kerülhetett, biztosítva ezáltal, hogy a bíróság érdemi tárgyalást csak az erre alkalmas ügyekben tartson s ennek révén az eljáró bíró időt takarítson meg. Különösen igaz volt ez a járásbírói eljárásra, ahol az ügyek gyors elbírálásának célja érdekében lehetséges volt az is, hogy a perfelvételi tárgyalást nyomban kövesse az érdemi tárgyalás.³⁴

A járásbírói eljárásban – a sommás eljáráshoz hasonlóan – a bíróság meglehetősen szabad mérlegelési jogkörrel bírt a bizonyítás kapcsán. E mérlegelési jogkör alóli kivételek köre lényegében teljes mértékben megegyezett a sommás eljárás esetében rögzített kivételekkel, az esküt azonban felváltotta a fél eskü alatti kihallgatása, mely Térfi szerint a formális eskühöz képest tökéletesebbnek bizonyult. A polgári peres eljárás céljaként megjelölt anyagi igazság kiderítése céljából pedig a sommás eljáráshoz ké-

³¹ BÓNIS–DEGRÉ–VARGA i. m. 240.; MAGYARY–NIZSALOVSKY i. m. 33.

³² SÁRFFY i. m. 25., 31.

³³ SÁRFFY i. m. 145.; TÉRFI Gyula: *Az új polgári perrendtartás*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1914. I.; MAGYARY–NIZSALOVSKY i. m. 38.

³⁴ FÖLDES István: *A magyar polgári perrendtartás kézikönyve*. Második kiadás. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1944. 114–116.

pest valamelyest tágabb körben engedett teret a jogalkotó az officialitásnak, de ennek ellenére sikerült továbbra is megtartania az egyensúlyt a rendelkezési elvvel és a nyomozati elv nem jutott indokolatlanul nagy szerephez.³⁵

Az ügyvédi részvétel a polgári perben valamelyest szélesebb körben érvényesült a sommás eljáráshoz képest, ugyanis a járásbíróságok előtti eljárásokban is kötelezővé vált az ügyvéd általi képviselés, ha a pertárgy értéke meghaladta az 1.000 koronát, s a járásbíróság előtt indult, majd másodfokon a törvényszék elé került ügyekben minden esetben ügyvédkényszer érvényesült.

A fellebbviteli rendszer vonatkozásában sem hozott nagyobb újítást az 1911. évi I. törvénycikk, hiszen az követte a sommás eljárással kialakított rendszert. A fellebbezés esetében a jogalkotó felemelte a korábban érvényesült értékhatárt és a járásbíróságok ítéletei ellen csak az 50 koronát meghaladó ügyekben biztosított fellebbezési jogot a felek számára, míg a törvényszék ítéletei esetében 500 korona értékben határozta meg a felülvizsgálat igénybevehetőségének alsó határát, mely vonatkozásában csak akkor járt el a Kúria, ha a pertárgy értéke meghaladta a 3.000 korona értéket. A felülvizsgálat kapcsán azonban három fontos különbség is felfedezhető. Egyrészt a 100 koronát meg nem haladó jogvitákban kizárták a felülvizsgálatot, helyette azonban biztosították a fellebbezési jogot ténykérdések vonatkozásában is: ez a szóbeli, nyilvános előadással előterjesztett fellebbezések elbírálása Térfi megítélése szerint csak kis mértékben terhelte meg jobban a törvényszékeket, mint a felülvizsgálati kérelmek előterjesztése, ellenben a kisebb ügyekben az anyagi igazság kiderülését nagymértékben elősegítette. A másik újítás a felülvizsgálat alapjának tágításában érhető tetten: míg a sommás eljárás e perorvoslatra csak jogkérdésben adott lehetőséget, addig a polgári perrendtartás nem élt a pozitív meghatározással a felülvizsgálat köréből kizárt ügyek tekintetében, hanem e kérdést a harmadfokú bíróságok megítélésére bízta, noha azok előtt már nem kerülhetett sor sem szóbeli tárgyalásra, sem pedig bizonyításfelvételre. Ezt a változtatást a sommás eljárás kapcsán kialakult gyakorlat indokolta s általa a felek jogainak védelme és az anyagi igazság kiderítése, mint eljárásjogi célok érvényesülése szélesebb körben vált lehetővé. A harmadik újítás a felülvizsgálat körében éppen a kis pertárgyértékkel bíró ügyek körében történt. A jogalkotó ugyanis az 1.000 koronát meg nem haladó ügyekben az ítéletablák számára előírta, hogy nyilvános előadás útján intézzék el a felülvizsgálatot, s ennek során a felek nem szólalhattak fel. Nyilvánvaló, hogy ezen újítás célja a bíróságok tehermentesítése és az eljárás költséghatékonyságának előmozdítása volt.³⁶

6.3. Eljárás a sommás visszahelyezési és a sommás határperekben

Az 1911. évi I. törvénycikk Hatodik részében rögzített „Külön szabályozott vagyoni jogi eljárások” körében kaptak helyet a sommás visszahelyezési és sommás határperekre vonatkozó különös szabályok. E pertípusok külön szabályozását legfőképpen az indokolta, hogy a falusi bírói gyakorlat leggyakoribb pertípusait képezték.³⁷

³⁵ TÉRFI i. m. 1.

³⁶ TÉRFI i. m. 2.

³⁷ SÁRFFY i. m. 448.

A sommás visszahelyezési és határpercek célja a birtokállapot védelme volt, függetlenül attól, hogy maga a birtoklás ténye jogszerű volt-e vagy sem. Ennek megfelelően a sommás visszahelyezési és sommás határper irányulhatott mind ingó dolgokra, mind pedig ingatlanokra: a gyakorlatban ez utóbbi volt a gyakoribb. Sommás visszahelyezési perre került sor tipikusan akkor, mikor az egyik gazda elszántott egy sávot a másik gazda földjéből. A nagyobb joghátrány, nehezebben orvosolható jogsérelem elkerülése és az egyéb körülmények vizsgálásának elkerülése érdekében a sommás visszahelyezési keresettel érvényesíthető követelések köréből azonban a jogalkotó kivette az építmények lerontását, a kerítések eltávolítása kivételével. [576. §] Ugyanígy nem volt sommás visszahelyezési per keretében érvényesíthető az a kereset, melyet olyan közigazgatási hatósági döntés ellen nyújtottak be, mely közjogi jogviszonyon alapult. A sommás határper esetében tulajdonképpen szintén visszahelyezésről van szó, ugyanis sommás határper a birtoksértés azon esetében lehetett indítani, ha a birtoksértő túlterjeszkedett a saját birtokának határán.³⁸ A sommás visszahelyezési perekben alkalmazott szabályokat a sommás határperekben azzal az eltéréssel kellett alkalmazni, hogy a bíróság az ítélet meghozatala alkalmával a szükséges határkitűzést azonnal foganatosította. [582. §]

A sommás visszahelyezési és határperekben a járásbíróóságok jártak el [1. § 2. c)], így ezen perek körében a járásbíróósági eljárás szabályait rendelte a jogalkalmazó alkalmazni meghatározott eltérésekkel. [575. §] Azt a kérdést, hogy miért kerültek járásbíróósági hatáskörbe e pertípusok, Sárffy a járásbíróósági eljárás gyorsabb voltában jelölte meg.³⁹ Leszögezhető azonban, hogy a járásbíróósági eljárás szabályaitól való eltérések is mind az eljárás és ezáltal a jogvédelem gyorsaságát voltak hivatottak elősegíteni.

Speciális szabályként jelenik meg, hogy a bíróság a tárgyalását – amennyiben azt az ügy körülményeire tekintettel szükségesnek tartotta – a helyszínen is, azaz a bíróság épületén kívül is megtarthatta. [577. §] Erre azonban a járásbíróóságnak minden perben lehetősége volt a 142. § (2) bekezdése alapján, viszont nyilvánvaló, hogy a birtokvédelem esetében célszerű volt a birtokállapot helyszíni megtekintése: feltehetőleg ezért hívta fel a jogalkotó a jogalkalmazók figyelmét külön is erre a lehetőségre.⁴⁰

A bíróság tehát e perek körében nem vizsgálhatta, hogy a birtoklásban megzavart felperes bír-e tulajdonjoggal vagy egyéb, a birtoklásra okot adó joggal a per tárgya felett. Azonban ezt keresethalmazat vagy viszontkereset formájában mégis csak a per tárgyává lehetett tenni, ezt ugyanis nem zárták ki a sommás visszahelyezési és határperre irányuló szabályok. Ezáltal – ahogy arra Sárffy is rámutat – viszont olyan helyzet jött volna létre, hogy a tulajdonjog, illetőleg az egyéb, birtoklásra okot adó jog érvényesítése okán előterjesztett kereset vagy viszontkereset nyomán maga a kért birtokvédelem háttérbe kerül. Ezért – bár nem zárta ki ennek lehetőségét a jogalkotó – a jog tisztázása érdekében történő elhalasztás esetén részítélettel kellett döntenie a bíróságnak a birtokvédelem vonatkozásában, így jogvédelmet kapott a birtoklásban megzavart fél, ugyanakkor a birtoklás alapjául szolgáló jog felett ugyanabban a perben

³⁸ SÁRFFY i. m. 448., 450–451.

³⁹ SÁRFFY i. m. 448.

⁴⁰ SÁRFFY i. m. 448–449.

döntött a bíróság, mely ítéletével a korábban hozott részítéletet hatályában fenntarthatta, korlátozhatta vagy hatályon kívül helyezhette.⁴¹ Ennek megfelelően aztán az alperes a részítélet teljesítéséből vagy végrehajtásából származott kárának megtérítését a folyamatban levő perben még a fellebbezési bíróság előtt is kérhette. [579. §]

Ha a bíróság a visszahelyezésnek vagy a háborítás megszüntetésének kérdésében a tárgyalást elhalasztotta, bármelyik fél kérelmére azonnal foganatosítható ideiglenes intézkedéseket rendelhetett el a birtokállapot oltalmára, illetőleg a birtokállapot háborítását már ideiglenes intézkedésében is végrehajtás terhe alatt megtilthatta. [580. §] E szabályozás célja nyilvánvalóan az, hogy a felek között kialakult helyzetet valamiképpen, ha csak ideiglenesen is, rendezze a bíróság, megelőzve azon eseteket, hogy azok „kapával, kaszával egymásnak menjenek”.⁴²

Az ítélet ellen a visszahelyezés és a birtokháborítás megszüntetése kérdésében perújításnak nem volt helye. [581. §] A perújítás lehetőségének kizárása érthető: a pereszes fél a sommás visszahelyezési és határper befejezése után a tulajdonjogának vagy a birtoklás alapjául szolgáló jogának érvényesítésére pert indíthatott.⁴³

6.4. Községi bíráskodás az 1911. évi I. törvénycikk alapján

A községi bíráskodás gyakorlatilag különös bíróságokon folyt, hiszen az ezen bíróságok nem voltak állami bíróságok és a bírák sem az államfő kinevezése nyomán jártak el, ahogy arra Földes rámutat, mégis közjogi bíróságoknak tekinthetők, hiszen nem a peres felek rendelkeztek a bíró személye felől.⁴⁴

A községi bíróságok feladata az volt, hogy első fokon eljárjanak az alacsony értékű pertárgy vonatkozásában indított jogvitákban és ezáltal e jogviták csak másodfokon terheljék a járásbírókat. A községi bíróságok eljárása azonban kikerülhető volt, ugyanis a pénz fizetésére és a helyettesíthető dolgok és értékpapírok kiadása iránti igények fizetési meghagyás keretében is érvényesíthetőek voltak a járásbíró előtt.⁴⁵

A községi bíráskodásra irányadó szabályozás az 1911. évi I. törvénycikk Kilencedik részében csak egyfajta keretszabályozásként jelenik meg, s az utolsó szakaszban a belügyminisztert és az igazságügyminisztert hatalmazta fel a jogalkotó a részletes szabályok kidolgozásával, melyet rendeleti formában kellett megtenniük, hogy azt a későbbiekben a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével módosíthassák. Ennek nyomán születtek meg az 197.100/1914. és a 197.200/1914. B.M. számú rendeletek a községi bíráskodás részletes szabályaival.

⁴¹ SÁRFFY i. m. 449., BÁRDOS Benő: Sommás visszahelyezés birtokháborítás miatt birtokostársak között. *Jogtudományi Közlöny*, 1914/33. 347–348.

⁴² SÁRFFY i. m. 450.

⁴³ SÁRFFY i. m. 450.

⁴⁴ FÖLDES István: *A magyar polgári perrendtartás kézikönyve*. Második kiadás. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1944. 407.

⁴⁵ FABINYI Tihamér: *A polgári perrendtartás törvénye és joggyakorlata*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1931. 220.; SÁRFFY i. m. 543.

A községi bíráskodást a jogalkotó rendelkezése szerint a törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsú városokban a közgyűlés által erre a célra rendelt egy vagy több közigazgatási tisztviselő, a nagyközségekben a bíró a tanács egy tagjával és a jegyzővel vagy helyettesével, a kisközségekben a bíró az előjáróság két tagjával, Budapest kerületeiben pedig a kerületi városbíró⁴⁶ gyakorolták. [755. §] A községi bíráskodás keretében tehát nem feltétlenül jogász végzettségű bírák jártak el.

A belügyminiszter a községi bíráskodás gyakorlására békebíró⁴⁷ nevezhetett ki, ha ezt a törvényhatósági joggal felruházott város közvetlenül, a rendezett tanácsú város képviselőtestülete és a községnek vagy az egy körjegyzőségben szövetkezett több kisközségnek előjárósága a közigazgatási bizottság útján kérte, illetve javasolt olyan személyt, aki megfelelő volt e tisztsége betöltésére, melyet vállalt is. A békebíró illetékeségi területén a községi bíróság csak helyettesítés esetében járhatott el. [756. §] A békebíráskodás azonban a gyakorlatban nem érvényesült.⁴⁸

A több eljárési garanciát biztosító járásbírói eljárás biztosítása és az eljárás gyorsítása, illetve költséghatékonyabbá tétele érdekében a jogalkotó rögzítette,⁴⁹ hogy amennyiben a községi bíróság megállapította, hogy az előtte folyó eljárás nem tartozik a községi bíráskodás hatálya alá, a per az illetékes rendes bíróság elé került, mely a továbbiakban már nem mondhatta ki hatáskörének hiányát. [759. §]

A községi bíróságok előtti eljárásban a feleket a jogalkotó nem a hagyományos felperes-alperes névvel illette, hanem a panaszló és panaszlott elnevezéssel, jelezve ezáltal is az eljárás jellegét. A községi bíráskodással ugyanis a jogalkotó nyilvánvalóan egy gyors eljárást kívánt fenntartani az e típusú bíróságok hatáskörébe tartozó, viszonylag egyszerűbb ügyekben. Ennek megfelelően az eljárás lefolytatására határidőt szabott meg: ha a községi bíróság az előtte megindított eljárást harminc napon belül nem fejezte be, és a panaszló ettől az eljárástól az ítélet kihirdetése, illetőleg az egység megkötése előtt bejelentette elállását, követelését a kir. járásbírói eljárás előtt érvényesíthette. [761. §]

A községi bíróság előtti eljárásban a felek személyes eljárását szorgalmazta a jogalkotó, így a képviselőlet költségeit nem ítélt meg a bíróság az ellenfél terhére. [762. §]

A községi bíróság döntése ellen jogorvoslattal élhettek a felek, ugyanis az ügyet a határozat közlésétől számított 15 napon belül járásbírói eljárás elé vihatték. Ez tulajdonképpen egyfajta fellebbezés, amelyre vonatkozó bejelentést szóban vagy írásban kellett az eljáró községi bíróságnál megtenni. Jogorvoslat esetén a végrehajtás foganatosítása csak a követelés biztosításáig terjedhetett, ezért árverésre nem került sor, a lefoglalt követelés a végrehajtóra nem volt átruházható, nem utalványozhattak készpénzt és a marasztalás tárgyát nem kellett átadni a végrehajtást kérőnek. A járásbírói eljárására alapvetően a járásbírói eljárásra irányadó szabályok voltak alkalmazandóak. [763-764. §]

⁴⁶ Ld. 1893. évi XXXIII. tc. 22. §.

⁴⁷ Az 1911. évi I. törvénycikk nyomán kísérletet tettek a békebíráskodás jogintézményének bevezetésére. Ld. erről részletesen: MAGYARY–NIZSALOVSKY I. M. 610–611.

⁴⁸ SÁRFFY I. M. 543–544.

⁴⁹ FABINYI I. M. 224.

A községi bírósági eljárásban született ítéletekkel szemben kizárt volt a perújítás, azonban annak lehetősége fennállott a felek számára, hogy valamely perújítási ok fennállása esetén a községi bíróság ítéletét vagy az előtte kötött egyezséget keresettel támadják meg a járásbíróság előtt, tehát – a perújítással ellentétben – nem az ítéletet meghozó községi bíróságnál. [765. §]

7. 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról

A Magyarország történetében a XX. század derekán lezajlott viharok az 1911. évi I. törvénycikket sem kímélték, így azt felváltotta a jelenleg is hatályos 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról, mely 1953. január 1-jén lépett hatályba. Ennek nyomán a német–osztrák típusú korábbi eljárásjogi szabályokat felváltották azon szabályok, melyek a szovjet–oros polgári eljárásjog által ismert és alkalmazott, de Hazánk jogi kultúrájába kevésbé illeszkedő jogintézményeket ötvözték a korábbi szabályokkal.⁵⁰

A kis értékű követelések perbeli érvényesítése kapcsán az első rendelkezések a VII. Novella⁵¹ révén honosodtak meg (újra) polgári eljárásjogunkban. A VII. Novella ugyanis – számos egyéb újítása mellett – bevezette a „kis perértékű ügy” kategóriáját, mely körbe a helyi bíróságok hatáskörébe tartozó azon vagyoni jogviták tartoztak, ahol a per tárgyának értéke nem haladta meg a kettőszázezer forint⁵² összeget. A kis perértékű ügyekben a jogalkotó a jogorvoslati jog korlátozásával látta elérni a perhatékonyság nagyobb érvényesülésének és a bíróságok tehermentesítésének célját. Így a fellebbezés körében az előterjesztésre nyitva álló határidő elmulasztásának igazolására rendelkezésre álló határidőt, a beszámítási kifogás előterjeszhetőségét, valamint a szóbeli, azaz tárgyalás keretében történő elbírálást korlátozta. Emellett az ügy érdemi elbírálására kihatással nem bíró első fokú eljárás szabálysértések esetén nem tette lehetővé a másodfokú bíróság számára, hogy új eljárásra kötelezze az első fokú bíróságot. A felülvizsgálat körében pedig a jogerősen pervesztes fél jogait korlátozták: csak akkor élhetett ugyanis felülvizsgálati kérelemmel, ha az ok kapcsán, amelyre hivatkozással a felülvizsgálatot kérte, hivatkozott annak „elvi jellegére” is.⁵³

A perorvoslati lehetőségek korlátozása, mint a kis értékű követelések perbeli érvényesítése kapcsán a VII. Novella által bevezetett szabályozási módszer kapcsán több alkalommal felmerült annak kérdése, hogy vajon a jogorvoslatihoz való jog korlátozása, mellyel a jogalkotó a polgári perrendtartásban élt, mennyire tekinthető alkotmányosnak. A jogorvoslatihoz való jog, mint korábban az Alkotmányban és jelenleg az Alaptörvényben biztosított alapjogot az Alkotmánybíróság több határozatával is vizsgálta, illetve igyekezett felfedni a tartalmát. Ennek kapcsán külön és több alka-

⁵⁰ Vö. GÁSPÁRDY László: *Modern magyar perjogtörténet*. Miskolc, Novotni Kiadó, 2003. 11–12.; SZILBEREKY Jenő – NÉVAI László: *A polgári perrendtartás magyarázata*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1967. 15–16.

⁵¹ 1997. évi LXXVII. törvény.

⁵² Ez az összeg akkoriban a munkanélküli ellátás egy évi összegének felelt meg, azonban többszöröse volt a minimálbér összegének. Ld. GÁSPÁRDY i. m. 52.

⁵³ GÁSPÁRDY i. m. 52–53.

lommal foglalkozott a jogorvoslathoz való jog korlátozásával: ezt még az Alkotmány 1997-ben történt módosítása előtt is lehetővé tette, méghozzá az Alkotmány 8. § (2) bekezdésére hivatkozással, miszerint a Magyar Köztársaságban az alapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, alapvető jog lényeges tartalmát azonban nem korlátozhatja. Így rögzítésre került, hogy a külön fellebbezés, mint egy lehetséges jogorvoslati jog kizárása nem feltétlenül jelenti a jogorvoslati jog korlátozását,⁵⁴ valamint a perhatékonyság érdekében a kis értékű követelések esetében is indokolt lehet a jogorvoslat igénybevételének korlátozása.⁵⁵ Ilyen értelemben tehát a VII. Novellával újonnan bevezetett kis perértékű ügy alkotmányos szempontból helytállónak tekinthető és ezáltal valahol mégiscsak egy új, a magyar polgári igazságszolgáltatás történetében addig ismeretlen módszerrel, azaz kizárólag a perorvoslati lehetőségek korlátozásával próbálták meg elérni a kis értékű követelések kapcsán az eljárások gyorsítását, hatékonyabbá tételét.

A VII. Novella által meghonosított szabályokat felváltotta, illetőleg kiegészítette a jogalkotó rendelkezése szerint a 2008. évi XXX. törvény által bevezetett kisértékű perre vonatkozó szabályozás.

8. Összegzés

A jelen tanulmányban felvázolt fejlődési ív jól mutatja, hogy a kis értékű követelések perbeli érvényesítése kapcsán megjelenő eljárás rendszerint egyfajta kísérleti terepként szolgált a történelem során, azaz az egyes eljárási jogintézmények bevezetése tipikusan e pertípus körében történt meg és „beválása” esetén került szélesebb körben alkalmazásra, illetőleg került kiterjesztésre az összes pertípusra vagy azok nagy részére. E körben példa lehet az 1836-ban újra meghonosított szóbeliségen alapuló eljárás, melyet aztán az 1868. évi rendtartásba és az 1877. évi törvénycikbbe is átvettek. A sommás eljárást szabályozó 1893. évi XVIII. törvénnyel pedig a jogalkotók, különösen Plósz Sándor azon – nem titkolt – célja valósult meg, hogy megvizsgálják a szóbeliségen, közvetlenségen és a felek rendelkezésén alapuló, modern per-gyakorlatban, illetve a magyar viszonyok között való alkalmazhatóságát és az esetleges hibák, nehézségek kiküszöbölése után kiterjesszék a szabályokat a rendes, általános eljárásra is.

A kis értékű követelések perbeli érvényesítése kapcsán felvázolt történetiség úgy-szintén alátámasztani látszik, hogy az ilyen típusú jogviták esetében minden esetben a legalacsonyabb szintű bírói fórum volt jogosult dönteni, sőt egyes esetekben a hivatásos bírák mellett – vagy éppen helyett – szerepet kaptak a laikus bírák is.

Az eljárások mindegyike kapcsán elmondható, hogy egy gyors, viszonylag széleskörű bírói jogosítványokat felmutató, ugyanakkor a felek számára is garanciákat biztosító eljárás. Ennek elérése érdekében – az 1911. évi polgári perrendtartással bezárólag – a szóbeliség elve által uralt eljárásokat fedezhetünk fel. A szóbeliség már 1836-tól az eljárás kezdetétől, azaz a keresetlevél előterjesztésétől egészen a tárgyalás befejezéséig

⁵⁴ 1636/D/1991. AB határozat II. pont; 22/1995. (III. 31.) AB határozat. Indokolás II. 3. pont.

⁵⁵ Ld. részletesebben WALLACHER Lajos: Perorvoslat kis perértékű ügyekben – a hetedik Pp. novella. *Magyar Jog*, 1997/11. 651.

érvényesült. Az egyes eljárási cselekmények kapcsán az írásbeliség csak viszonylag szűk körben, főként az adminisztratív kérdésekben nyert teret.

A kis értékű követelések perbeli érvényesítése kapcsán különös szereppel bír az egyezség, hiszen ezen jogintézmény révén a polgári jogviták e típusa esetében lehetőség van elkerülni adott esetben a hosszadalmas első, valamint a másodfokú eljárást is. Ezt a lehetőséget a jogalkotók is felismerték, így már az 1868. évi rendtartásban, a községi bírászkodásra vonatkozó szabályok között megjelent az egyeztetési eljárás, melynek eredményeként megszülető egyezség mind a bíróság, mind pedig a felek számára hatékony és jó megoldást kínál. Az 1877. évi XXII. törvénycikk a kisebb polgári peres ügyekben már általános jelleggel mondta ki a hatálya alá tartozó jogviták esetére a bírák azon kötelezettségét, hogy a feleket egyezségekre bírják. Ez a kötelezettség a későbbi törvényekben joggá „szelídült”, de mind a mai napig jelen van a szabályozásban.

A kis értékű követelések érvényesítésére irányuló eljárások kapcsán megfigyelhető, illetve vizsgálható továbbá, hogy milyen viszonyban vannak az általános, rendes eljárással. A vizsgálat tárgyát képező első, az 1836. évben meghonosított eljárás esetében egy önálló eljárás jött létre, mely gyakorlatilag külön eljárási rendet képezett, ezt a rendszert valamelyest fenntartotta a 1868. évi rendtartás, mely a sommás eljárásokat önálló, a rendes eljárás mellett érvényesülő eljárásként rögzítette. Ehhez képest az 1868. évi rendtartással szabályozott községi bírászkodás már nem volt önálló, külön eljárás, lényegében a rendes eljárás előzményeként jelent meg a perben elmarasztalt fél számára. Ezt a szabályozási rendszert megváltoztatta az 1877-ben létrejött eljárással a jogalkotó és fenn is tartotta az 1893. évi törvény révén létrejött sommás eljárással: ezen eljárásokat meghonosító törvények ugyanis önálló perként rögzítették a kis értékű követelések érvényesítésére irányuló pereket. Ezt az 1911. évi polgári perrendtartás már nem tartotta fenn, ugyanis a járásbírói eljárás részeként nem különült el a rendes eljárásoktól a kis értékű követelések esetén irányadó eljárás. A hatályos polgári perrendtartás e kérdésen nem változtatott, különösen azért sem, mert kezdetben nem szabályozta külön tanulmány tárgyát képező eljárásokat: ezen a VII. Novella sem változtatott. Nagyfokú újjáépítésként tartható számon a X. Novella által bevezetett ún. kisértékű per, mellyel már egy önálló, ugyanakkor a rendes eljárástól kevésbé elkülönülő eljárást honosítottak meg. Ám ez az eljárás – úgy tűnik – nem állta ki az idők próbáját, hiszen az új polgári perrendtartás hatálybalépésével, 2018. január 1-jén megszűnik létezni.

